

Torbjörn Lodén: Kina är ett land som ständigt byter skepnad

På 1960-talet och under intryck av kulturrevolutionen kom Kina att bli en positiv förebild för många svenskar. Jan Myrdal besökte Mao Zedong 1967. Foto: TT

Genom århundradena har Kina både utövat lockelse och injagat skräck hos svenskarna. Varför har intrycken varit så olika? En ny bok redogör noga för de svensk-kinesiska relationerna och visar hur Sveriges bild av Kina växlat över tid.

De flesta svenskar förknippar i dag Kina med kränkningar av de mänskliga

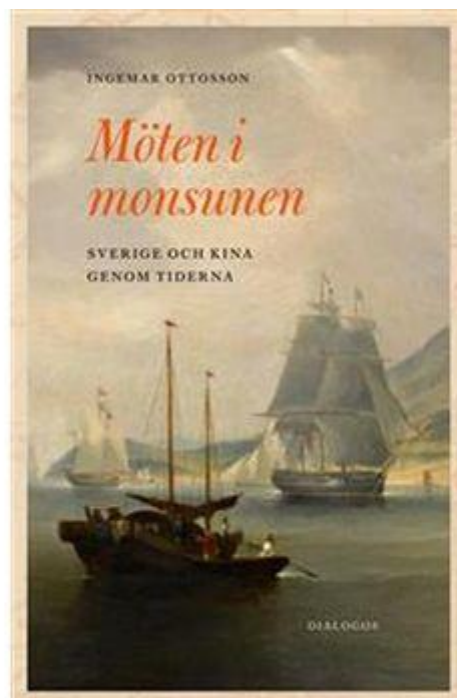
rättigheterna, förtryck av den egna befolkningen, särskilt av minoritetsfolk som tibetaner och uighurer, oroligheterna i Hongkong samt en alltmer aggressiv hållning internationellt. Denna bild av dagens Kina rymmer besvikelse över att den på många punkter löftesrika utvecklingen

efter Mao Zedongs död 1976 har brutits. Stora delar av befolkningen fick uppleva att deras levnadsstandard blev allt högre, att slutenheten gentemot omvärlden upphörde, att kulturlivet uppvisade allt större mångfald, att rättsväsendet tog stapplande steg mot större oberoende, och så vidare.

Trots att utvecklingen efter Mao innehöll många bakslag, med massakern i Peking den 4 juni 1989 som det mest förfärande exemplet, föreföll man ha slagit in på en ny väg i riktning mot ett mera öppet och möjligen rentav demokratiskt samhälle. Tyvärr är det inte längre möjligt att hålla fast vid en så optimistisk syn. Kina är nu på väg åt fel håll vad gäller öppenhet, mångfald och demokratiska reformer. Därtill är Kinas agerande i fallet Gui Minhai och påhoppen på Kurdo Baksi och andra som vill verka för Guis frigivning naturligtvis helt oacceptabla. Det är inte konstigt att Kinabilden blivit mera negativ.

Växlingarna mellan olika bilder av Kina är inget nytt. Alltsedan Kina och kinesisk kultur på 1600-talet började väcka intresse i Sverige har positiva och negativa uppfattningar om Kina avlöst varandra. Kinaintresset har varit uttryck för vetgirighet och nyfikenhet inför det främmande och annorlunda, men det har också handlat om att man projicerat egna föreställningar på det okända. I sin nya kunskapsrika och vackert illustrerade bok "Möten i monsunen. Sverige och Kina genom tiderna" (Dialogos förlag) ger oss historikern Ingemar Ottosson den hittills mest utförliga redogörelsen för kontakterna mellan Sverige och Kina från begynnelsen och fram till i dag. Han beskriver relationerna som uttryck för "vindkast" mellan positiva och negativa uppfattningar om Kina.

Ottossons fokus är svenskt. Han skriver framför allt om hur svenskar och Sverige förhållit sig till Kina, men mer i förbigående berör han också de svensk-kinesiska kontakterna ur kinesisk synvinkel. Han berättar att den jesuitiske missionären Matteo Ricci redan år 1602 överlämnade en karta till den kinesiske kejsaren där Sverige var utmärkt. Men såvitt man vet skulle det dröja till 1700-talet innan någon kines besökte Sverige. Den första kända besökaren var en viss Choi A-fuk, som hade arbetat som tolk åt Ostindiska kompaniet och besökte Sverige 1786–1787. Under sin vistelse i Sverige träffade han bland andra Gustav III, som han samtalade med på svenska.

"Möten i monsunen. Sverige och Kina genom tiderna" av Ingemar Ottosson (Dialogos förlag)

Ostindiska kompaniet spelade en viktig roll i det svensk-kinesiska umgänget, både ekonomiskt och kulturellt. Från det att kompaniet grundades 1731 fram till dess upplösning 1813 företogs inte mindre än 130 resor mellan Göteborg och Kanton. På en av resorna medföljde Linnés lärjunge Pehr Osbeck som tog med sig flera hundra växter hem till Sverige och dessutom publicerade reseskildringen "Dagbok öfwer en ostindisk Resa åren 1750, 1751, 1752".

Men den första svenska skildringen av Kina författades av västmanlänningen Nils Matsson Kiöping, som hade tagit anställning på ett holländskt fartyg för att få besöka Asien, och publicerades 1667. Kiöping konstaterade att Kina var känt för "thess Inbyggares Snällheet, Klookheet och Lärdom" och slog därmed an tonen för den idealiserade bild av Kina som skulle dominera i Sverige och övriga Europa fram till början av 1800-talet. Via de jesuitiska missionärerna och upplysningsmän som Voltaire spreds föreställningen att det kinesiska kejsardömet genomsyrades av upplysning och förnuft.

I början av 1900-talet fick barnen i "Läsebok för folkskolan" lära sig att kineserna var "njutningslystna, listiga och självgoda"

På 1690-talet författades de två första svenska akademiska avhandlingarna om Kina, Jonas Locnaeus "Murus Sinensis" från 1694 och Erik Rolands "De magno Sinarum imperio" från 1697, vilka bidrog till att sprida en positiv bild av Kina. Erik Roland förklarade frankt att det kinesiska kejsardömet redan från begynnelsen förverkligat tankarna i Platons bok "Staten".

Ibland tjänade den idealiserade Kinabilden ideologiska syften. Ett tydligt exempel på det är hur Kina användes för att legitimera Gustav III:s statskupp 1772. Gustav III:s nära förtrodda och rådgivare Carl Fredrik Scheffer hade under sina år som ambassadör i Paris på 1740-talet genom sin kontakt med den franske fysiokraten markis Victor Riqueti de Mirabeau tillägnat sig en starkt idealiserad bild av Kina. I ett tal inför Kungliga Vetenskapsakademien den 28 oktober 1772 förklarade Scheffer bland annat att "det Chinesiska Folket lefvat under en regerings Systeme, som ifrån flere tusende år bestått orubbad och som af det Chinesiske Riket gjort det mäktigaste, det folkrikaste, det mäst välmående, som någonsin hört omtalas eller beskrifvas". Scheffer gav åhörarna intrycket att den politik som kungens statsvälvning syftade till skulle leda till ett idealsamhälle som tidigare bara förverkligats i Kina.

Den fram till slutet av 1700-talet huvudsakligen positiva Kinabilden kom från början av 1800-talet och långt in på 1900-talet att ersättas av föreställningen om Kina som despotiskt och efterblivet. I början av 1900-talet fick barnen i "Läsebok för folkskolan" lära sig att kineserna var "njutningslystna, listiga och självgoda". Den inflytelserike statsvetaren Rudolf Kjellén förklarade att kineserna tål mycket mer smärta än västerlänningarna och tyckte sig lägga märke till "kinesens fräna slutenhet inom sig själf". Till den nedlåtande synen på Kina och kineser hörde också föreställningen om Kina som en, med Ottossons ord, "benhårt oföränderlig koloss", en föreställning som man för övrigt kan höra ekon av i vår tid när statsvetare talar om det auktoritära politiska systemets motståndskraft mot förändringar.

I efterhand ter sig detta som ett skrämmande exempel

Bilden av Kina som efterblivet var från början en utgångspunkt för missionärer och handelsmän. Kina skulle civiliseras. När svenska missionärer på 1840-talet började resa till Kina blev det inledningen till ett århundrade av mission i Kina. Många missionärer kom dock

i Kina att tillägna sig en nyanserad bild av förhållandena där och gjorde betydelsefulla insatser som folkbildare och kulturförmedlare i bägge riktningarna. Ett exempel på det är Erik Folke (1862–1939), som bland annat översatte de daoistiska texterna ”Laozi” och ”Zhaungzi” till svenska och dessutom publicerade en idéhistorisk översikt under titeln ”Tänkare i det gamla Kina”.

Även om en negativ bild av Kina dominerade under det tidiga 1900-talet, intog pionjärerna inom den svenska Kinaforskningen – upptäcktsresanden Sven Hedin, geologen och arkeologen Johan Gunnar Andersson samt sinologen Bernhard Karlgren – en respektfull inställning till det rika kinesiska kulturarvet.

På 1960-talet och under intryck av kulturrevolutionen kom Kina än en gång att bli en positiv förebild för många svenskar. I efterhand ter sig detta som ett skrämmande exempel på hur stort avståndet kan vara mellan föreställningarna om landet och den kinesiska verkligheten även hos personer som anstränger sig för att verkligen förstå.

I dag är det inte längre tillåtet att offentligt framföra sådana åsikter, men åsikterna är inte utplånade.

Det moderniseringsprogram som Deng Xiaoping iscensatte efter Maos död 1976 ändrade drastiskt förutsättningarna för kontakterna mellan Kina och Sverige. Mao hade fört en ekonomisk politik som satte självförsörjningen i centrum och innebar minimal utrikeshandel, medan Deng Xiaopings nya politik tilldelade handeln och annat umgänge med omvärlden nyckelroller för Kinas modernisering. Den nya politiken ledde till stor nyfikenhet på omvärlden, inklusive Sverige. Astrid Lindgrens böcker blev bästsäljare och Ikea blev ett välkänt varumärke. ”Den svenska modellen” väckte intresse, och inom kommunistpartiet höjdes röster för att partiet skulle byta namn och med den svenska socialdemokratin som förebild kalla sig ett socialistparti. I dag är det inte längre tillåtet att offentligt framföra sådana åsikter, men åsikterna är inte utplånade. Under den likriktade ytan är åsiktsmångfalden också i dag större än de flesta kanske föreställer sig.

Kina blev efter Mao ett turistmål för många svenskar som på plats kunde bilda sig en egen uppfattning om landet, och efter hand började också kinesiska turister i allt större antal besöka Sverige. Att Kina nu kom så mycket närmare gjorde att alltfler svenskar fick lust att lära sig kinesiska. Cecilia Lindqvist entusiasmerade många gymnasieelever med sin undervisning, och hennes bok ”Tecknens rike” fascinerade läsare över hela landet och lockade till vidare studier.

Modern kinesisk kultur, främst film och litteratur, väckte mångas intresse. Genom sina översättningar av kinesisk litteratur har Göran Malmqvist, Anna Gustafsson Chen med flera bidragit till en fördjupad och mera nyansrik bild av Kina.

Bilden av Kina i dag är mörkare och de politiska relationerna mera ansträngda än på flera decennier

I dag är Kina vår största handelspartner i Asien. 10 000 svenska företag handlar med Kina och 600 finns på plats i landet. I svenska butiker handlar vi dagligen produkter som tillverkats i Kina. Allt fler svenskar besöker Kina och allt fler kineser besöker Sverige.

Det intensifierade umgänget skapar bättre förutsättningar än någonsin att förstå varandra över kulturgränserna. Ändå är bilden av Kina i dag mörkare och de politiska relationerna mera ansträngda än på flera decennier. Det beror i allt väsentligt på de politiska förhållandena i

Kina. Men även om situationen i dag ter sig mörk, får vi inte glömma att Kina är så mycket mer än en auktoritär partistat. Kineserna i allmänhet vill precis som vi vara fria och kunna forma sina egna liv, de är nyfikna och vill veta mer om förhållandena både i Kina och i andra länder. Vi ska inte tro att Kina är dömt att för evigt fastna i dagens auktoritära ordning. Hursomhelst bör var och en som intresserar sig för kontakterna mellan Kina och Sverige införskaffa Ingemar Ottossons innehållsrika och läsvärda historiska översikt.

Torbjörn Lodén

Professor emeritus i Kinas språk och kultur vid Stockholms universitet